

22-24 Eylül 2002
İstanbul - Türkiye

6. Uluslararası Bediüzzaman Sempozyumu

Risale-i Nur Işığında Küreselleşme ve Ahlâk

 NESİL

22-24 Eylül 2002
İstanbul - Türkiye

6. Uluslararası Bediüzzaman Sempozyumu

Risale-i Nur Işığında Küreselleşme ve Ahlâk

Danışman:
Prof. Dr. Faris Kaya

Editör:
Abdullah Albayrak

Tashih:
Orhan Güler

Mizanpaj:
Ömer Demirtaş

Kapak:
Mesut Sarı

Üretim Sorumlusu:
Ali Osman Macit

ISBN: 975-269-020-3

Baskı: Temmuz-2004

Baskı-Cilt:
Nesil Matbaacılık
Sanayi Cd. Bilge Sk. No: 2
34196 Yenibosna / İstanbul
Tel: (0212) 551 32 25 pbx

NESİL YAYINLARI
Sanayi Cd. Bilge Sk. No: 2 Yenibosna
34196 Bahçelievler / İstanbul
Tel: (0212) 551 32 25 pbx
Faks: (0212) 551 26 59

İnternet: www.nesil.com.tr
e-posta: nesil@nesilyayinlari.com

© Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince bu eserin yayın hakkı anlaşmalı olarak Nesil Basım Yayın'a aittir. İzinsiz, kısmen ya da tamamen çoğaltılıp yayımlanamaz.

Said Nursî'nin Kelâm İlimindeki Yeri

Abdulwehab Boukhelkhal*

Risale-i Nuru okuyanlar Said Nursî'nin iman konusuna verdiği önemi hemen farkederekler.

Nursî, iman konularını iki yönden oluşan mütekâmil bir metoda göre ele alır:

a-Yapıcı yön: Bu yön, Nursî'nin İslam inancını, çağdaş Müslümanın dünyasında etkin hale getirecek, ferd ve toplum olarak onun hayatını yönlendirecek bir sunuş olarak ortaya çıkar.

b-Yıkıcı (tenkîdî) yön: Bu yön, Nursî'nin kendisi aracılığıyla diğer metodları ele aldığı tenkîdî duruşlarda tecessüm eder. Bu tenkid edilen metodlar, iman sunuşunda Müslümanların kendisine dayandığı veya mülhitlerin kendi dalâletlerinin propagandasını yapmada istinat ettikleri metotlar olabilir. Bu sebeple onun, filozofların, mütekellimlerin ve sûfilerin metotlarını uzun uzadıya ele aldığını görürüz.

Binaenaleyh bu makale, Nursî'nin kelâm ilmine bakış açısına ışık tutmayı hedeflemektedir ve konuyu şu açılardan ele almaktadır:

1-Alimlerin kelâma verdikleri değer ve onun vazifesi (fonksiyonu) hakkındaki tasavvurları bakımından Nursî'nin yaşadığı dönemde kelam ilminin vaziyeti,

2-Nursî'nin yeni ilm-i kelâma dair tasavvuru. Bu, onun genel olarak metod ve kendisinden önceki mütekellimlerin kullandıkları deliller açısından kelam ilmine yönelik tenkidinden yola çıkılarak yapılmaktadır.

Bu araştırmayla Said Nursî'nin kelam ilmine bakış açısını açıklığa kavuştur

* **Abdulwehab Boukhelkhal:** 1969 yılında El-Venza / Cezayir'de doğmuştur. Emir Abdülkadir İslami İlimler Üniversitesinden 1993 yılında mezun oldu. Çeşitli konferanslarda ve sempozyumlarda tebliğler sundu. Düşünce ve kültür alanındaki makaleleri çeşitli yayın organlarında yayınlandı.

mayı ve onun, iman hakikatlerini savunmaya muktedir bir ilim inşasını sağlayacağına düşündüğü unsurların en önemlilerine işaret etmeyi umuyorum.

1-Nursî Döneminde Kelam İlimi:

İkinci kısımda ele alacağımız Nursî'nin kelâm ilmine bakış açısına değinmeden önce, onun döneminde bu ilmin vaziyetinden, âlimlerin kelâmın vazifesiyle ilgili tasavvurlarından ve imanı sunmada izledikleri metodlardan bahsedeceğiz. Ayrıca, bu ilmin başlangıcından Nursî'nin zamanına kadar geçirdiği aşamaları özetle ele alacağız. Kelam ilmi, beşerî tefekkürün veçhelerinden biri olarak, kendisinde yükselip parladığı, çiçeklendiği bir yükselme döneminin ardından zayıflayıp solduğu ve durakladığı bir düşüşe maruz kalmıştır. Bu, tarihî, ictimâî ve medenî şartlar sebebiyle böyle olmaktadır.¹

Kelam ilminin tarihini iki aşamaya ayırabiliriz:

1. aşama: Başlangıçtan hicrî beşinci asrın sonuna kadar.

2. aşama: Hicrî beşinci asırdan söz konusu müelliflerin her birinin yaşadığı döneme kadar.

Müelliflerin ve yaşadıkları zamanların farklılığına rağmen bu özetlemeler, söz konusu ilmin basit bir şekilde başladığı, daha sonra geliştiği noktasında müttefiktiler. Bu gelişme, İbn Haldun'un ileri sürdüğü üzere,² Kur'ân'ın imanın küllîlerini belirleyip ayrıntılarını belirlemediği olması sebebiyle, insanlar bu ayrıntılı meselelere daldıklarında ihtilafların çıkması üzerine olmuş olabileceği gibi; Muhammed Abduh'un ileri sürdüğü üzere,³ Müslüman toplumun yapısına âriz olan siyasî ve ictimâî dönüşümler sebebiyle, özellikle bazı kavimlerin kadim kültürel miraslarından tamamen arınmaksızın İslam'a girmeleri sebebiyle de olmuş olabilir.

Daha sonra insanlar, “aklı savunan ve tevilde tevessü' edenler” ile “nasların ve selefin tefsirlerinden nakledilenlerin zâhirine bağlı kalanlar” olmak üzere ikiye ayrıldılar. Ardından Eş'arî ortaya çıkarak, bu iki yolu uyumlu hale getiren kendi tevfiikî mezhebini kurdu. Bunun ardından Eş'arî mezhebi içinde Bâkillânî,⁴ Cüveynî ve Gazâlî eliyle gelişmeler oldu. Özellikle Gazâlî, mezhebi tashihîte büyük bir rol oynadı ve ayrıca felsefî konuları kelâmî konularla karıştırdı. Bu durum nihayetinde iki disiplin arasında metodik bir karışıma yol açtı.

Kelâm ilminin geçtiği aşamalar hakkında müsteşrik Louis Gardet'in ve

¹ Abdulmecid Neccar, *Mebâhis fi menheciyyeti'l-fikri'l-islamî*, Dâru'l-garbi'l-islamî, Beyrut, 1. tab', 1992, s. 79.

² *Mukaddime*, s. 513.

³ *Risâletu't-tevhîd*, s. 43 vd.

⁴ Bâkillânî (338-403/950-1013), Kâdı Ebu Bekir Muhammed b. Tayyib Muhammed b. Cafer, büyük kelam âlimlerindendir. Eş'arî mezhebinin riyaseti ona kalmıştır. Basra'da doğmuş, Bağdat'ta ikamet etmiş ve orada vefat etmiştir. İstinbatta mahir, cevapta sür'atli idi. Adududdevle, onu elçi olarak Bizans hükümdarına göndermiştir. İstanbul'da Hıristiyan âlimlerle münâzaralar yapmıştır. Eserlerinden bazıları şunlardır:

İcâzu'l-kur'ân, *el-İnsâf*, *Dekâiku'l-kelâm*, *Temhîdu'd-delâil*, *et-Temhîd fi'r-red ale'l-mülhide ve'l-muattıla ve'l-havâric ve'l-mu'tezile*. Bk. *el-A'lâm*, 6/176.

George C. Anawati'nin *Felsefetu'l-fikri'd-dîni beyne'l-İslam ve'l-mesîhiyye* adlı kitapta yaptıkları daha dakik ve daha ayrıntılı bir başka periyotlandırma daha bulunmaktadırlar.¹ Onlar, kelâm ilminin geçirdiği aşamaları yediye ayırmışlardır:

1-Kelâm ilminin zuhûru öncesi Medine devri.

2-Mayalanma ya da Hıristiyan teolojisiyle karşılaşma dönemi.

3-Mücâdele dönemi: Mu'tezile ile ashâb-ı nakl arası mücâdele ya da Yunan felsefesiyle karşılaşma.

4-Eş'arîliğin zaferi.

5-Gazâlî'nin eklektisizmi ve Müteahhirûn metodu olarak bilinen metod.

6-Taklîd ve duraklama devri.

7-İslâh ya da tecdîd hareketi devri.

Burada altıncı ve yedinci aşamaları ele alacağız; çünkü bu aşamalar, Nursî'nin içinde yaşadığı çağı kapsamaktadırlar. Bu aşamalar aracılığıyla onun bu ilmi aslı vazifesine kavuşturmak için sarfettiği gayreti açığa çıkarabiliriz.

Genel olarak incelendiğinde taklid ve duraklama devrini karakterize eden açık hususun, kelâm ilminin vazifesi hakkında âlimlerin sahip oldukları tasavvurda meydana gelen değişim açıkça görülür. Bu ilmin vazifesi, başlangıçtan beri, bid'at ehlinin şüpheleri karşısında akâidin savunulması iken,² bu dönemde hedefi şerh ve mücerred açıklama haline gelmiştir. Bu dönüşümü, kelâmla iştigal edenlerin verdikleri kelâm tarifindeki değişim yoluyla görebiliriz.

Başlangıçta tüm tarifler, kelâm ilminin iki vazifesi üzerine yoğunlaşmaktaydı: 1. Aklî delillerle dinî akîdelerin isbatı, 2. Bid'at ehlinin dinî akîdelere yönelttikleri şüphelerin yine aklî delillerle reddi.³

Fârâbî, *İhsâu'l-ulûm*'da kelâmı şöyle tarif eder:

“Kelâm sınıâtı, insanın kendisi vasıtasıyla vâzı-ı milletin açıkladığı mahdud görüş ve fiillerin savunulmasına ve ona muhalif olan tüm kavilleri çürütmeye muktedir olduğu melekedir.”⁴

Gazâlî, *el-Munkiz mine'd-dalâl*'de şöyle bir tarif verir:

Kelâm, “amacı, sadece Sünnet akîdesinin muhafazası ve bid'atın karışmasından korunması” olan bir ilimdir.⁵

¹ *Felsefetu'l-fikri'd-dînî beyne'l-İslam ve'l-mesîhiyye*, Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, Beyrut, 1. tab', 1/35-159. Bu kitap, içerdiği faydalı tesbitlere rağmen, iki yazarın kendisine dayandıkları mukaddemeler veya ulaştıkları istintâçlar çoğu kere tartışmaya açıktır ve yeniden incelemeye ihtiyaç gösterir.

² Abdulmecîd en-Neccâr, *el-Fikru'l-akdî inde'l-imam ibn arafe*, (iktibas) el-Külliyetu'z-zeytûniyye li's-şeria ve usûli'd-din'in akademik yayınlarından; sayı 7, 1405/1984, s. 56 vd.

³ *Mebâhis fi menheciyyeti'l-fikri'l-islâmî*, s. 100.

⁴ A.g.e., s. 99. Fârâbî (h. 260-339): Ebû Nasr Muhammed, Muallim-i Sâni lakabıyla meşhur olmuştur. Aristo ve diğer filozofların eserlerine birçok şerhi vardır. Eserleri arasında şunlar yer alır:

“el-Cem' beyne re'yeyi'l-hakîmeyn Eflatun ve Aristû,” “Tahsilu's-saâde,” “el-Mednetu'l-fâdîla,” “İhsâu'l-ulûm.” Bk. *el-A'lâm*, 7/20.

⁵ *el-Munkiz mine'd-dalâl*, s. 87.

İbn Haldun'un tarifi ise şöyledir:

“İmânî akîdeleri aklî delillerle savunmayı ve itikadda selefin ve ehl-i sünnetin görüşlerinden sapan bid'at ehline reddiyede bulunmayı tazammun eden bir ilimdir.”¹

Ancak bu ilimde zaaf meydana geldikçe, onun tarifi artık şerh, beyan ve takrîre işaret ettiği kadar müdafaaya delalet etmez hale geldi. Bu, İbn Arafe'nin tarifinde gördüğümüz durumdur. O şöyle der:

“Kelâm ilmi, ateşte hulûddan kurtarıcı vâzih burhân ve delillerle imanın hakikatini idrâke ulaşmaktır.”²

Kelâm ilminin ilgilendiği alan daha sonra felsefede olduğu üzere eşyanın hakikatlerinin araştırılmasına ve açıklanmasına önem verir hale geldi. Mütakellimler “cevher, arazlar ve bunların ahkâmı konularına daldılar; ama onların ilminin maksadı bu olmadığı için, kelimeleri en üst seviyeye ulaşamadı. İnsanların ihtilafları hakkında şaşkınlık zulmetini tamamen ortadan kaldıracak husus hasıl olmadı.”³

Çok geçmeden Eş'arî libası içindeki kelâm ilminde donukluk meydana geldi ve ilk dönemdeki çalışkanlığını ve tazeliğini kaybetti; medrese kitaplarının geleneksel olarak nakledegeldikleri çerçeve içinde dondu. Âlimler o eserleri ele alıp şerh ediyorlar, daha sonra şerhini tekrarlıyorlardı. Mesela Beycûrî'nin *Cevheretu't-tevhîd*'i⁴ ile Râzî'nin⁵ *Muhassal*'ını karşılaştıralım. Bunlar, ezbere dayalı medrese (resmedici) eserleridir. Bu dönemde düşünce adım adım donuklaşmış, âlimler modern hayatın problemlerini çözmeye yetersiz kalmış ve orijinal fikirler sunamaz hale gelmişlerdir.

Savunma vazifesinin ortadan kalkması, kelâm ilmini İslam inancına yönelik meydan okumaları ihmal etmesine sebep olmuştur. Bu durum, “8. asırdan sonra telif edilen diğer tevhid kitaplarını, şerh ve haşiyelerle doldururken hakikî sorundan uzaklaştırmış ve İslam inancına yöneltilen şüphelere cevap verme noktasında yeni üslup ve metodlar geliştirememiştir.

Bazı âlimler kelâm ilmini, mâzideki haline döndürmeye ve çağın gerekleri ve vâkıanın meydan okumalarıyla bağlantısını kurmaktan başlayarak inancı tüm kargaşalardan korumaya girişmişlerdir. Afgânî, M. Abduh, İbn Bâdîs, Vahîdüddin Han ve Mustafa Sabrî, bunlardandı.⁶ Nursî'nin çabaları da bu hattı

¹ *el-Mukaddime*, s. 507. Ayrıca bk. İcî ve Cürcânî'nin *el-Mevâkıftaki*, Taşköprüzâde'nin *Miftahu's-saâde*'deki tarifleri.

² *el-Fikru'l-akdî inde'l-imam ibn arafe*, s. 57.

³ *el-Munkiz mine'd-dalâl*, s. 91.

⁴ Burada *Tuhfetu'l-murîd alâ cevhereti't-tevhîd* kastedilmektedir. Çünkü *Cevhere*'nin müellifi İbrahim Lekânî'dir. Beycûrî ya da Bâcûrî (v. 1860) İbrahim b. Muhammed b. Ahmed, Şafîi fukahâsından ve Ezher şeyhlerindendir. Mensup olduğu Bâcûr, Mısır'da Menûfiye'nin köylerinden biridir. Ezher şeyhliğine 1263'te getirildi. Birçok haşiye yazmıştır. *Tuhfetu'l-murîd alâ cevhereti't-tevhîd*, bunlardan biridir.

⁵ Fahreddin Râzî (544-606), Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer b. Hasan b. Hüseyin et-Teymî el-Bekrî, el-İmam, el-müfessir. Onun birçok eseri vardır. Bazıları şunlardır:

Mefâtihu'l-ğayb, *Meâlimu usûliddin*, *Esrâru't-tenzil*. Bk. *el-A'lâm*, 6/313.

⁶ Gariptir ki, Nursî, zaman bakımından diğer bazı islahçılardan önce harekete geçmiş

hareket zımında ortaya çıkmıştır. O halde onun, donuklaşıp taşlaşan ve ne kendi maksadına ne de çağdaş insanın maksadına kifayet etmeyen bu ilme bakışı nasıldı?¹ Bu konuyu aşağıda ele alacağız.

2- Said Nursî'nin Kelam İlimine Bakışı:

a-Kelâm İliminin Değeri Konusundaki Görüşü:

İbn Bâdîs'in kelam ilminin tarihî seyrini özetledikten sonra ulaştığı netice, bu ilmin değerini kaybettiği ve bid'at ehlinin ve onların şüphelerinin sona ermiş olması sebebiyle artık ona ihtiyaç kalmadığı şeklindedir: "Özetle, kelam ilmi, bu asırda ilim talibi için zaruri değildir. Çünkü mühlidler ve mübtedi'ler ortadan kalkmışlardır ve ehl-i sünnet imamları onlar hususunda yazdıklarıyla bize hacet bırakmamışlardır."² Ancak Nursî, bu neticenin tamamen aksi bir neticeye varır ve kelam ilminin bu asırdaki en güçlü ilimlerden biri olduğunu söyler: "Dinin zarûriyâtı ki, ictihad onlara giremez; çünkü kat'î ve muayyendirler. Hem o zaruriyât, kut ve gıda hükmündedirler. Şu zamanda terke uğruyorlar ve tezelzülde dirler. Ve bütün himmet ve gayreti, onların ikamesine ve ihyasına sarf etmek lazımlı gelirken..."³ Ayrıca o, mühlidlerin ve mübtedilerin ortadan kalkmadıklarını, bilakis içinde yaşadığı çağın, iman hakikatlerini tehdit eden ilhâd ve maddecî felsefeler çağı olduğu kanaatinde dir. Nitekim *Tabiat Risâlesi*'nin girişinde eserin telif sebe binin açıklarken şöyle der:

"1338'de Ankara'ya gittim. İslam ordusunun Yunan'a galebesinden neşe alan ehli imanın kuvvetli efkârı içinde, gayet müthiş bir zındıka fikri, içine girmek ve bozmak ve zehirlendirmek için dessâsâne çalıştığını gördüm. 'Eyvah!' dedim, 'Bu ejderha, imanın erkânına işecek!' O vakit şu âyet-i kerime,⁴ bedâhet derecesinde vücûd ve vahdâniyeti ifham ettiği cihetle, ondan istimdat edip, o zındıkanın başını dağıtacak derecede... yazdım."⁵

olmasına ve tecdidle ilgili görüşleri çok vâzih olmasına rağmen, kelam ilminde ıslah gayretlerinden bahseden bazı yazarlar, Nursî'nin çabalarını zikretmezler. Bk. *Mebâhis fî menhecîyyeti'l-fikri'l-islâmî*, s. 132; *Felsefetu'l-fikri'd-dînî*, 142-167; Muhammed Abdussettar Nassâr, *Menhecû'l-bahs fî ilmi'l-akîde fî dav'i't-tatavvuri'l-ilmî el-muâsir*, "Kazâyâ'l-menhecîyye fî'l-fikri'l-islâmî" adlı konferansa sunulmuş araştırma, Konstantiniyye, Cezâir, 9-12/9/1989, yy: el-Ma'hedu'l-âlemî li'l-fikri'l-islâmî, s. 19-22.

¹ Bu, Gazâlî'nin kendi asrıyla ilgili yaptığı değerlendirmenin tersi bir durumdur. Gazâlî, kelam ilminin kendi asrındaki durumuyla ilgili şöyle der:

"Onun kendi gayesi bakımından yeterli, ama benim gayem için yetersiz olduğunu gördüm." Bk. *el-Munkiz mine'd-dalâl*, s. 87.

² *Mukaddime*, s. 517.

³ RNK, s. 212.

⁴ Şu âyet kastedilmektedir:

"Resulleri 'Hiç' dediler, 'gökleri ve yeri yaratan Allah'ta şüphe edilir mi? O sizi günahlarınızı mağfiret etmek için çağırıyor ve müsemma bir ecele kadar size müsaade ediyor.' 'Siz' dediler, 'bizim gibi bir beşersiniz, bizi babalarımızın tapıklarından çevirmek istiyorsunuz. O halde bize sultanı açık bir burhan getiriniz!'" (İbrahim, 14/10)

⁵ RNK, s. 677.

Yine iman hakikatlerini açıklayıp ortaya koymanın sûfler gibi zevk ve kerâmetleri araştırmaktan daha uygun olduğu görüşündedir. Bu noktada İmam Rabbânî'nin “Bir küçük mesele-i imâniyenin inkişâfı, benim nazarımda yüzler ezvâk ve kerâmetlere müreccahtır”¹ şeklindeki sözünü esas alır.

Nursî'ye göre bu ilmin böylesine değerli olmasının sebebi, onun meselelerinin insan hayatındaki en mühim sorunla ilgili olmasıdır. Bu sorun, iman meselesidir; çünkü “insan nûr-u iman ile a'lâ-yı illiyyîne çıkar, Cennete layık bir kıymet alır ve zulmet-i küfür ile esfel-i sâfilîne düşer, cehenneme ehil olacak bir vaziyete girer.”²

b-Nursî'nin Kalam İlminin Vazifesiyle İlgili Görüşü:

Daha önce açıkladığımız üzere, müteahhirine göre kalam ilminin vazifesi, uzun bir zamandır donuklaştığı çerçeve içerisinde akaidi şerh hususuna inhisar etmişti. Hatta İbn Haldun bu ilimle iştigale gerek olmadığını söylemekteydi. Onların, sona ermiş ve taraftarları ortadan kalkmış meseleleri tartışmakta olduklarını görürüz.³ Onlar, hasımların serdettikleri şüpheleri onların anlayacakları bir üslupla izale etmekten ibaret olan vakiya yönelik vazifelerine önem vermeksizin, ilm-i kalam konularını suri bir taksime tabi tutmayı önemseyen bir medrese metodunu takip etmekteydiler.

Maddeci felsefenin iman hakikatlerine yönelttiği ilhadi hücumu bizzat maruz kalmış olan Nursî, nüfuz edici basiretiyle şunu idrak etmiştir:

Akaid çerçevesinde ortaya konulan şüpheleri farketmeksizin ve kalam ilmini bu çağın insanının aklına uyumlu bir şekilde tecdid etmeksizin, eski çerçeve içinde akaid şerhiyle yetinmek Müslümanların imanlarını korumaya yetmeyecektir.

Onun bu hususu idrak etmiş olmasını, kalam ilminin vazifesine ve mesajına yönelik şu farkındalık yoluyla anlamaktayız:

O bir tasavvuf tarikatine mensup olan birisine şöyle der:

“Bu asır tasavvuf asrı değildir. Bu asır, imanı kurtarma asrıdır.”⁴

İmanı ihya ve şüpheleri izale etmek şeklindeki ikili yönüyle bu vazife, Nursî'nin Risaleler boyunca belirlemiş olduğu vazifedir.

Said Nursî Risale-i Nurların yeni bir kalam ilminin kaynağı olabileceğini ilan eder. Risale-i Nurlar, Müslümanları, dalaletle götürücü felsefi fikirlerin saptırmalarından korur. Müminleri mücerred bir bilgi dairesinden, aklın kalb ile veya düşüncenin vicdan ile imtizaç edeceği davranış sahasına nakleder.

Nursî, bazı risalelerinden bahsederken şöyle der:

“İlim ve fikir cihetinden dalâlete düşen kimsenin, felsefi fikirlerin ayak kay-

¹ RNK, s. 808.

² RNK, s. 132.

³ Bk. Müteahhirinden Senûsî, Lakkânî ve Beycûrfî'nin eserleri.

⁴ Zekî el-Âşûr, *Bediuzzaman Said en-Nursî, nazra 'âmmen hayâtihi ve âsârîhi*, Dâru'l-mihrâb li't-tibâa ve'n-neşr, ty, yy, s. 197.

dırıcı hatalarından kendisini kurtaracak hususları onlardan istifade etmesi mümkündür; hatta tehzib, tanzim ve izah ile onlardan akâid-i imâniyeyi ve bu zamandaki dalâlet fikirlerinin reddi için son derece kuvvetli bir yeni ilm-i kelâm çıkarması mümkündür. Hatta, akli kalbiyle karışan ve kalbi, kesret âfâkıyla dağılmış aklına iltihak eden kişinin, onlardan güvenilir ve metin bir demiryolu gibi bir yol istinbat edip Kur'ân-ı Kerîm'in irşadı tahtında onda yol alması mümkündür. Niçin böyle olmasın ki? Risâlelerimde bulunan tüm güzellikler, sadece Kur'ân-ı Kerîm'in feyzindedir.”¹

Bu pasaj, Nursi'nin, eski kalıbı içindeki kelimelerine arız olan eksikliğin farkında olduğunu gösterir ve yeni şartlarla mütenasip bir kelimelerin inşası zaruretine büyük bir vurgu yapar. Bu durumu özellikle “Bu zamandaki dalâlet fikirlerinin reddi için son derece kuvvetli bir yeni ilm-i kelâm çıkarmak” sözünde görmekteyiz. Yani eski kelimelerdeki zayıflamış, aciz hale gelmiş, hüccetleri tutarlılığını kaybetmiştir. Onun, bilim ve düşünce yoluyla Müslümanları İslam'dan ve kökleşmiş akidelerinden uzaklaştırarak sapıtırıcı yollara sevkeden modern düşüncenin dalâletlerine cevap vermesi mümkün olmamaktadır.

c- Nursi'nin Kelimeler hakkındaki değerlendirmesi:

Burada Nursi'nin mütekellimlerin çabalarına yönelik değerlendirmelerini eleacağız. Bu incelemeyi, onun Risâlelerin muhtelif yerlerinde serdettiği görüşler aracılığıyla yapacağız. Onun konuyla ilgili görüşlerini iki kısma ayırmak mümkündür:

1-Mütekellimlerin iman hakikatlerini sunma ve onlara delil getirmede takip ettikleri metod ve üslubun tenkidıyla ilgili görüşler.

2-Mütekellimlerin sundukları bazı delillerin veya çeşitli meselelerde serdedilmiş olan bazı görüşlerinin tenkidıyla ilgili görüşler.

A-Methodun tenkidi:

Risâle-i Nurları okuyan kişi, Nursi'nin Kur'an-ı Kerim'in İslam akaidinin kaynağı olduğu, İslam akaidini delillendirme alanında diğer meslekler üzerine takdim edilmesi gereken mesleğin de bu olduğu ve hangi şekilde olursa olsun aklı ona takdim etmenin dalâletlere götürülen bir sapma olacağı kanaatini taşıdığını görür.

Onun mütekellimlere ya da en azından onlardan bazılarına yönelik tenkidi de buradan kaynaklanmaktadır. Çünkü onlar, akli nakle takdim etmişler ve Kur'an'ın kolaylık ve vuzuh ile ortaya koyduğu hakikatlere ulaşmayı zorlaştırmışlardır. Hatta söz konusu hakikatlere ulaşmalar dahi bunlar, Kur'an'ın kolay ve vazih delillerinde olduğu üzere itmi'nan ve kanaat meydana getirmezler. Nursi şöyle der:

“Bazı sözlerde, ulemâ-i ilm-i kelâmın mesleğiyle, Kur'ân'dan alınan min-hac-ı hakikînin farkları hakkında şöyle bir temsil söylemişiz ki, meselâ, bir su

¹ *el-Mesnevî el-arabî en-nûrî*, thk. İhsan Kasım es-Sâlihî, Sözler Yayınevi, İstanbul, 4. tab', 1420/1999, s. 206. **Not:** Yukarıda tercümesi verilen pasaj, Mesnevî'nin sadece Arapçasında bulunmaktadır (mtr.)

getirmek için bazıları künğân [su borusu] ile uzak yerden, dağlar altında kazar, su getirir. Bir kısmı da her yerde kuyu kazar, su çıkarır. Birinci kısım çok zahmetlidir. Tıkanır, kesilir. Fakat, her yerde kuyular kazıp su çıkarmaya ehil olanlar, zahmetsiz, her bir yerde suyu buldukları gibi, aynen öyle de, ulemâ-i ilm-i kelâm, esbabı, nihayet-i âlemde teselsül ve devrin muhaliyeti ile kesip, sonra Vacibü'l-Vücudun vücudunu onunla ispat ediyorlar. Uzun bir yolda gidiliyor. Amma, Kur'ân-ı Hakimin minhac-ı hakikisi ise her yerde suyu buluyor, çıkarıyor. Her bir âyeti, birer Asâ-yı Mûsâ gibi, nereye vursa âb-ı hayat fişkırtıyor. “Her bir şeyde O’na delalet eden bir âyet vardır, O’nun tek olduğuna delâlet eder” düsturunu her şeye okutturuyor.”¹

Burada onun, Allah’ın varlığı konusundaki istidlalleri bakımından, yakini olmayan ve zor bir yolu seçmiş olmaları bakımından genel olarak mütekellimleri ve özelde de Eş’ariler’i tenkid eden İbn Rüşd² ile aynı kanaatte olduğunu görmekteyiz.

Nursî bunun yanısıra, kelim metodunun insanın diğer veçhelerine, latifelerine değil sadece aklına yöneldiğini ileri sürer. Bu durum ondan kaynaklanan bilginin “soğuk, kuru” bir bilgi olmasına yol açar ve bu bilgi, davranışı kontrol altına almaz ve amele sevk etmez. “Hem imân, yalnız ilim ile değil, imânda çok letâifin hisseleri var. Nasıl ki, bir yemek mideye girse, o yemek muhtelif âsâba, muhtelif bir surette inkısam edip tevzi olunuyor. İlim ile gelen mesâil-i imâniye dahi, akıl midesine girdikten sonra, derecata göre ruh, kalb, sır, nefis ve hâkezâ, letâif kendine göre birer hisse alır”³

Bu görüş, akıldan kaynaklanan bilginin, Allah Teala’yı kamil bir şekilde bilmeye ve yakine ulaştırıcı kamil bir bilgi olmadığını söyleyen sufilerin görüşleriyle uyum içindedir.⁴ Nursî’nin kendisinin en büyük üstatlarından biri olarak gördüğü İmam Rabbânî şöyle demektedir:

“Hakikat şudur ki, istidlal meydanı gerçekten dardır ve delil, nazar ve fikir yoluyla yakine ulaşmak güçtür.”⁵

Genel olarak Nursî’nin mütekellimlerin metoduna üç yönden tenkid yönelttiği söylenebilir:

- 1-Aklın nakle takdimi.
- 2-İnsanların anlayışından uzak istidlal yollarının benimsenmesi.
- 3-İnsanların sadece aklına hitap edilip diğer latifelerin terk edilmiş olması.

¹ RNK, s. 503 ve s. 1721.

² İbn Rüşd (520-595/1126-1198), Ebulvelid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Rüşd el-Endelûsî, filozof, fakih. Aristo’nun eserlerini şerh etti. Birçok eseri bulunmaktadır; bazıları şunlardır:

Faslu’l-makâl fimâ beyne’l-hikme ve’ş-şerîa mine’l-ittisal, Bidâyetu’l-müctehid ve nihâyetu’l-muktasid, Menâhucu’l-edille. Bk. *el-A’lâm*, 5/318.

³ RNK, s. 202.

⁴ Bk. *Ihyâu ulûmiddin*, I, 86-7.

⁵ *el-Mektûbât*, I, 62.

B-Delillerin Değerlendirilmesi:

Risalelerde mütekellimlerin izlediği metodla ilgili mülahazalar bulduğumuz gibi, onların, vahdaniyet, kader ve kaderin insanın davranışlarıyla ilişkisi, sebebiyet anlayışı gibi meselelere dair dayandıkları delillerden bir kısmına yönelik görüşler de serdettiğini görürüz.

Burada onun delillerle ilgili olarak ortaya koyduğu tüm görüşleri ele almaya-çağız. Sadece bu değerlendirmelerdeki metodunu açıklayacağız. Nursî'nin bunu yaparken iki metodu bulunmaktadır:

1-Mütekellimlerin dayandığı delili, —ki bu genellikle Eş'ariler'in delillerindedir— zikreder ve bunu kabul eder; ardından maksadı daha iyi gerçekleştirdiğini düşündüğü bir başka istidlal veçhini zikreder.

2-Delili zikreder ve onu ibtal eder.

Birinci metodun misali olarak şu verilebilir:

Mütekellimlerin Allah'ın varlığına dair getirdikleri delillerden hudus ve imkan delillerine yaklaşımına şu ifadeleri delalet eder:

‘Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilahlar bulunsaydı, yer ve gök kesinlikle bozulup gitmişti.’ (el-Enbiya, 21/22); ‘O'nun zâtından başka her şey yok olacaktı. Hüküm O'nundur ve siz ancak O'na döndürüleceksiniz.’ (el-Kasas, 28/88).

Şu pencere, imkan ve hudûsa müesses umum mütekellimînin penceresidir ve isbât-ı Vâcibü'l-vücûda karşı caddeleridir. Bunun tafsilatını *Şerhu'l-mevâkıf* ve *Şerhu'l-makâsıd* gibi muhakkıkların büyük kitaplarına havale ederek, yalnız Kur'an'ın feyzinden ve şu pencereden ruha gelen bir-iki şuaı göstereceğiz.”¹

Bu konunun neticesi olarak şunu söyleyebiliriz:

Nursî, mütekellimleri tenkid etmesine ve genel olarak onların metodlarına ve özde bazı delillerine kayd-ı ihtirâz ile yaklaşmasına rağmen, Risalelerde, onların çabalarını takdir ettiğini gösteren ifadeler de kullanır. Mesela onları “muhakkıklar”² ve “muhakkıkîn-i İslâmiye”³ olarak zikreder. Ehl-i felsefenin en büyük bir maksadı, ehl-i usûli'd-din ve ulemâ-i ilm-i kelâmın makâsıdı içinde görünmeyecek bir derecede küçük ve ehemmiyetsizdir.⁴ Dahası, Nursî'nin mütekellimlerin istidlalde kullanmış oldukları sebr ve taksim,⁵ ilzam⁶ ve kıyâsu'l-ğâib ‘ale's-şâhid⁷ gibi bazı kaideleri kullandığını görürüz. Yine o, onların nazariyelerinden bazılarını benimsemiştir.⁸

¹ *el-Kelimât*, s. 824.

² *el-Kelimât*, s. 824.

³ *A.g.e.*, s. 401.

⁴ *A.g.e.*, s. 401.

⁵ Mesela bk. *Risâletu't-tabîa: el-Lemeât*, s. 268-283.

⁶ *A.g.e.*, s. 270.

⁷ Bu, risâleler'in tümünde en çok kullanılan metottur.

⁸ Eş'arî kesb nazariyesi gibi.

SONUÇ:

Bu makalede Nursî'nin kelim ilmi hakkındaki bakış açısına ve onun yeni bir kelim ilminin oluşturulmasına yönelik çağrısına ışık tutmuş olmayı ümit ediyoruz. Söz konusu yeni kelim ilmi, İslam inancını savunup çeşitli meydan okumalara karşı koymaya muktedir olmalıdır. Söz konusu meydan okumalar, iktisâdî, ictimâî ve ahlâkî açılardan ortaya çıksa da kesinlikle onların felsefî bir arka planı vardır. Nursî'nin düşüncesinin bu açıdan değeri, bugün ıslah hareketlerinin kendisi üzerine kurulması gereken şuurun tecessümü olmasında yatar. Bu, seleflerinin hayatında köklere bağlılık ile çağdaşlık arasında var olan uyumu bugünün Müslümanlarının hayatında da gerçekleştirecek şekilde, gelenek —ya da en azından onun canlı kısmı— ile çağın kazanımları arasında meydana getirdiği zekî bir cem' (birleştirip kaynaştırma) işlemidir. Netice olarak, bu makalenin, mütekâmil bir metodun sadece cüz'î bir kısmına değindiğini zikretmemiz gerekir. Gerektiği şekilde bir açıklama yapıldığını iddia etmek, mübalağa olacaktır. Cüz'iyet, küllün zımında ele alınmadıkça tam olarak anlaşılabilir. Bu sebeple onun kendinden öncekilerin getirdiklerine alternatif olarak ortaya koyduğu nazari hususiyetlere değinmedikçe kelim ilmine karşı benimsediği bu tenkidî duruşun değerini idrak etmemiz mümkün olmayacaktır.